

Samalla kun tämä toiminta tähtää työmenetelmien parannukseen, samalla se tähtää sen yksitoikkoisuuden poistamiseen, jota tehdastyössä ei voida välttää. Mitä pitemmälle rationalisointi kehitetään, sitä yksitoikkoisemmaksi pyrkii ihmistyö muodostumaan.

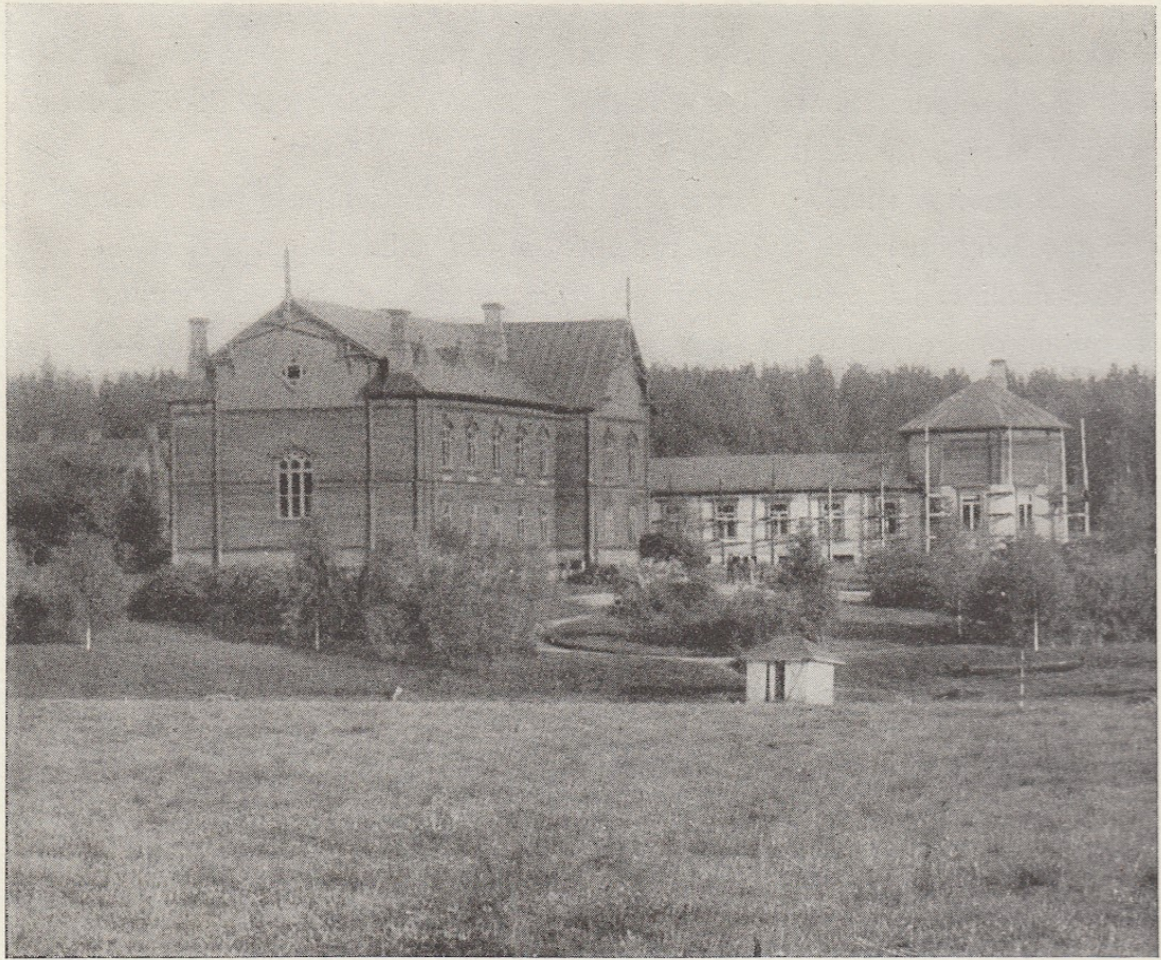
Yllä esitetty riittää jo osoittamaan, että se sosiaalinen toiminta, johon Tervakoskella on ryhdytty, ulottuu monille erilaisille aloille. Eräät tehtävät ovat sosiaalisen lainsäädännön aiheuttamia. Mutta kaikkein antoisimmat toimenpiteet on toteutettu tehtaan johdon omasta aloitteesta. Näihin kuuluvat asuntohuolto, kouluolojen järjestely, kirjaston perustaminen ja sairaanhoidon esimerkillinen kehittäminen. Eräässä suhteessa Tervakoski on aivan erikois- asemassa. Tarkoitamme työväestön vapaa-aikojen vieton järjestelyä jo niin varhain kuin 1880-luvun puolivälissä. Tästä ja sen tuloksista seuraavassa.

6. Seurahuone ja Tervakosken klubi

Kansakoululaitoksen vaikutus rupesi vähitellen ilmenemään mm. maalaisnuorison voimakkaana sivistyskaipuuna. Sen tyydyttäminen oli vain harvoille oppikouluihin päässeille mahdollista. Nuorison oma-alotteista joukko-toimintaa yhdistysten puitteissa, joka ainakin osittain olisi tarjonnut tyydytystä tässä mielessä, ei ollut ensinkään olemassa. Kun sellainen vihdoinkin aivan spontaanisesti alkoi Etelä-Pohjanmaalla 1881 nuorisoseuraliikkeen nimellä, se levisi nopeasti yli maan. Siellä täällä rakennettiin seurataloja näyttämöineen yhdistystoiminnan keskuksiksi.

Tämä maaseudun seuratoiminnan syntyminen oli varmaan eräänä sytykkeenä ajatukselle rakentaa Tervakoskelle sellaista toimintaa varten oma talo. Tällainen kokoontumis- ja joutohetkien viettopaikka oli välttämätön, jos tahdottiin saada herätetyksi työväestön piirissä elävää harrastusta omatoimisuutta kohtaan. Niinpä kirjaston täydennykseksi oli toivottu lukusalia, jossa olisi mahdollisuus lukea suomalaisia sanoma- ja aikakauslehtiä. Lisäksi jumalanpalveluksia varten tarvittiin suurta kokoussalia, kuten edellä mainittiin.

Eri tahoilla oli siis syntynyt tarvetta saada huoneistotiloja yhteisten rientojen edistämiseksi. Asia sai ratkaisun vihdoinkin, kun yhtiön johto päätti alussa vuotta 1885 rakentaa Tervakoskelle seuratalon. Piirustusten laatiminen

Seurahuone alkuperäisessä muodossaan ennen laajennusta

annettiin arkkitehti Th. Höijerille. Saman vuoden kesällä kohosi komea kaksi-kerroksinen seurahuone kylän laitaan joen rannalle. Vuoden loppuun mennessä olivat sisätyötkin päättyneet ja »Tervakosken komea seurahuone» oli valmis suorittamaan tehtäväänsä vapaiden harrastusten keskuksena.

Seurahuone rakennettiin mittasuhteiltaan harvinaisen isoksi, varsinkin kun ottaa huomioon, että tehdasyhdyskunta oli vielä tähän aikaan melko pieni. Niinpä sen juhlasali riittää yhä vieläkin tyydyttämään tarvetta, vaikka väkiluku on moninkertaistunut. Salin lisäksi seurataloon tuli kirjasto- ja lukusali sekä biljardihuoneita kaksittain, toinen työväkeä, toinen virkailijoita varten.

Seurahuoneen idyllinen joenranta

Seurahuoneen rakentaminen oli erittäin viisas sosiaalinen, erikoisesti työväen viihtyisyyteen tähtäävä toimenpide. Yhtiön johto katsoi — ja aivan oikein — seurahuoneen muodostuvan ennakoita estäväksi tekijäksi ala-arvoista ja turmelevaa ajanviettoa vastaan tarjoamalla tilaisuuden kohottavaan ja jalostavaan oma-aloitteiseen toimintaan. Kun ottaa huomioon, että suppea tehdasyhdyskunta, varsinkin jos se on niin pieni kuin se oli seurahuoneen syntymisen aikana, muodostaa kiinteän kokonaisuuden, jossa sen jäsenet ovat jokapäiväisen työn yhdistäminä kosketuksissa toistensa kanssa, niin on ymmärrettävää, että kaikki tavalla tai toisella tempautuivat mukaan siihen toimintaan, joka tarjosi ihanteellisille harrastuksille ja erilaisille henkisille taipumuksille kehittymismahdollisuuden. Seurahuone tuli muodostumaan innoittavan toiminnan keskuksiksi suuremmissa määrin, kuin sitä suunniteltaessa osattiin aavistaakaan. Ei olekaan kummeksittavaa, että vanhojen tervakoskelaisten kauneimmat muistot ja voimakkaimmat elämykset liittyvät seurahuoneeseen.

On sängen ymmärrettävää, että seurahuone uutena ilmiönä paikkakunnalla herätti suurta huomiota ympäristöseudulla. Sillä oli alkuvuosina sel-

lainen maine, että iltahuveihin, kuten iltamia silloin nimitettiin, tuli väkeä hevosilla pitkien matkojen takaa, eikä vähimmin Hämeenlinnasta. Sillä oli jonkinlaisen nuoruuden romantiikan hohde.

Seurahuoneen suunnittelussa ei otettu huomioon ainakaan riittävässä määrin sitä erikoistoimintaa, joka kuitenkin muodostui alusta alkaen vapaiden sivistysharrastusten keskeisimmäksi, nimittäin näytelmien esittämistä. Rakennussuunnitelmaan näet ei kuulunut ensinkään näyttämöä. Kun näytelmätoiminta kuitenkin osoittautui välttämättömäksi, järjestettiin osa salia näyttämöksi rakentamalla pukkien päälle tilapäisluontoinen näyttämölava, joka aina hajoitettiin, kun koko salin tiloja tarvittiin johonkin erikoistarkoitukseen.

Itse seuratoiminta ei kuitenkaan ollut vielä sillä ratkaistu, että sitä varten oli talo käytettävissä. Sellaisen ylläpitämiseen tarvittiin määrätietoista suunnitelmallisuutta ja aktiivista toimintaa, joka keräisi yhteen paikkakunnan kaikki myönteiset valistusmieliset voimat. Kun yhdistystoiminta, joka, kuten alussa viitattiin, oli vielä uutta maaseudulla, ei voinut ilman muuta päästä alkuun, Humble otti tässäkin asiassa henkilökohtaisesti johdon käsiinsä ja perusti Tervakosken klubi nimisen yhdistyksen alussa vuotta 1886, mikä olikin hänen viimeinen aikaansaannoksensa tervakoskelaisten viihtyisyyden lisäämiseksi ja kulttuuritoiminnan edistämiseksi, sillä saman vuoden kesällä juhannusaattona hän kuoli.

Oli kaikin puolin Humblen tyylin mukaista, että hän yksinään määräsi johtokunnan kokoonpanon. Itse hän otti puheenjohtajan tehtävät ja »nimitti» jäseniksi insinööri Westerlundin, kasööri Hunnelinin, pehtori Sederholmin, montttööri Alénin, päällysmies Lindströmin, koneenkäyttäjä Lindstedtin sekä tehtaan työmiehet Paulssonin ja Turénin.

Läänin kuvernööri hyväksyi klubin säännöt alussa vuotta 1886. Sääntöjen mukaan klubin tarkoituksena oli »olla seurapiirinä ja muodostaa yhdyside kaikille Tervakosken tehtaalla ja kartanossa toimiville henkilöille. Tätä varten on Tervakosken Osakeyhtiö hyväntahtoisesti luovuttanut isännyyden seurahuoneeseen klubille». Klubin tarkoituksena oli »valmistaa jäsenilleen mahdollisuuksia ylevään hengen kehitykseen ylläpitämällä kirjastoa, lukusalia, torvisoittokuntaa ja lauluseuraa sekä toimeenpanemalla yleisiä jumalanpalveluksia, hengellisiä ja yleistä sivistystä, siveellisyyttä sekä taloutta kohot-

tavia esitelmiä, laulu- ja soittoesityksiä, näytelmiä, yleisiä keskusteluja ym». Näin selitetään 1890 uudistetuissa klubin säännöissä. Edelleen oli klubin tarkoituksena valmistaa tilaisuutta »huvittavaan, siveelliseen ja virkistävään ajanviettoon toimeenpanemalla voimistelua, pallopelejä ja yleistä tanssia sekä kannattamalla luisteluseuraa ja muuta ruumiinvoimia kehittävää urheilua».

Klubin jäseneksi otettiin jokainen 15 vuotta täyttänyt Tervakoski Oy:n palveluksessa oleva henkilö. Toiminnan johto kuului 9-henkiselle johtokunnalle, jonka valtuudet olivat harvinaisen suuret. Se voi jopa erottaa klubin jäsenen, »joka rikkoo klubin tarkoitusta vastaan». Sille kuului myöskin iltahuvien ja maksuttomien jäseniltamien järjestäminen, sisäänpääsymaksun määrääminen, seurahuoneen luovuttaminen muille yhdistyksille ja yksityisille, kirjastonhoitajan valitseminen ja hänen palkkansa määrääminen sekä 3-henkisen tarkastajakunnan asettaminen vuosittain päättämään yhdessä kirjastonhoitajan kanssa kirjojen hankinnoista.

Heti synnyttyään klubi ryhtyi ripeästi toimimaan. Lähimpänä tavoitteena oli iltahuvien järjestäminen. Klubin järjestämät ensimmäiset iltahuvit olivat helmikuun lopussa 1886. Tälle ajalle ja sen osoittamalle mielenkiinnolle vapaita harrastuksia kohtaan on kuvaavaa, että ohjelmansa puolesta melkoisen vaatimaton iltamatilaisuus tuli selostetuksi sanomalehdessä huomattavalla paikalla. Hämeen Sanomien uutisessa mainitaan tilaisuudessa olleen lähes 700 henkeä. Näytelmää ei tässä ensimmäisessä huvitilaisuudessa ollut, mutta sen sijaan oli kolme kuvaelman luontoista esitystä ja opettaja A. Leimun esitelmä »psykologisesta rakkaudesta». Tilaisuus päättyi tietenkin yleiseen tanssiin. Toisessa iltamassa esitettiin jo näytelmäkin, Kiljanderin Pukkisen pidot. Tämä ensiesitys sai sekin melko laajan arvostelun Hämeen Sanomissa.

Näin oli saanut alkunsa Tervakosken näyttämötoiminta. Kun sen merkitys Tervakoskelle on ollut sangen tärkeä ja kun mielenkiinto näytelmiä kohtaan on heikentymättömänä jatkunut vuosikymmenestä toiseen jo alun seitsemättä vuosikymmentä, on siitä syytä tehdä muutamin piirtein selkoa.

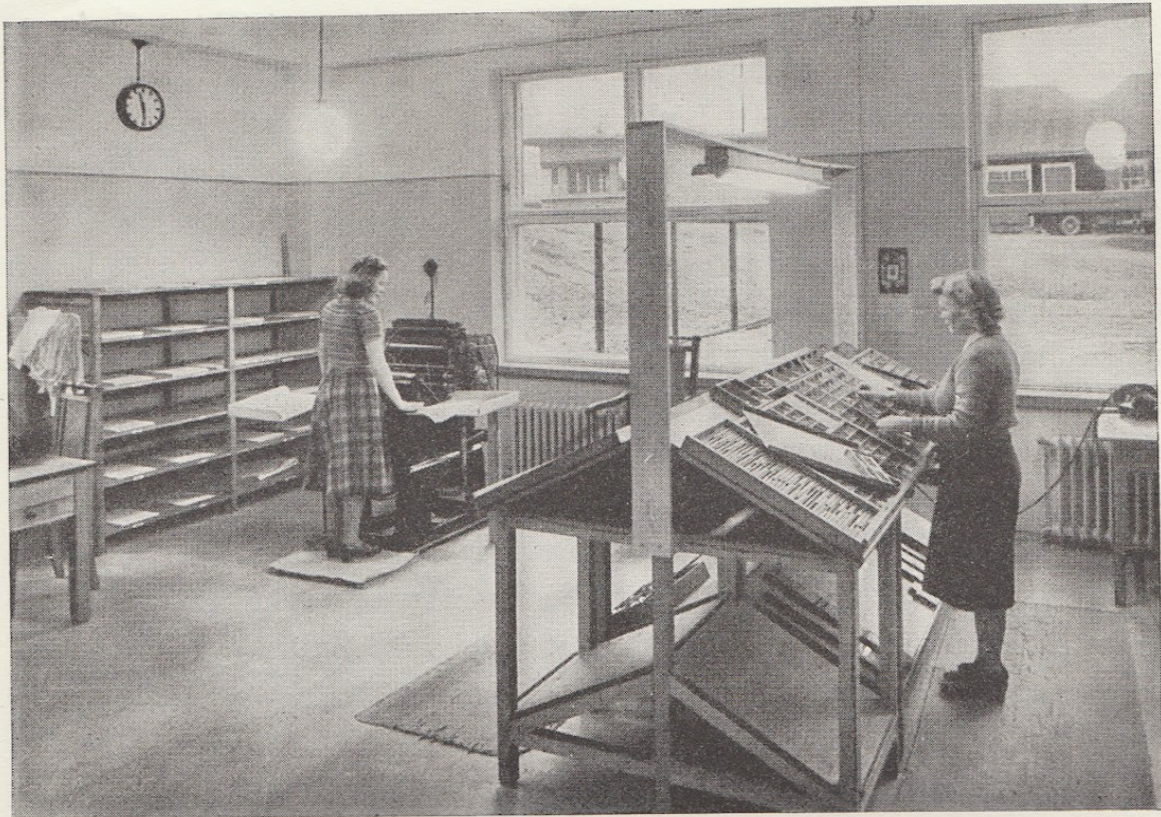
Tervakoskella on esitetty melkein kaikki suomenkielellä ilmestyneet seuranäytelmät. Eipä pelätty tarttua vaativampiinkaan tehtäviin. Teuvo Pakkalan Tukkihoella esitettiin 1900 ja seuraavana vuonna Minna Canthin Roinilan talossa ja Murtovarkaus. Uskallettiinpa 1916 niinkin suureen tehtä-

vään kuin J. Wecksellin Daniel Hjortin esitykseen. Se oli ennen kaikkea opettajatar Laina Jääskeläisen ja paperimestari Bruno Laition (Lindstedt) aikaansaannos. Neiti Jääskeläinen oli 1914—19 Tervakosken näyttämöharrastusten innoittava voima, mutta tämän toiminnan varsinainen sielu oli ollut ja oli edelleen Bruno Laitio, monipuolisesti lahjakas mies ja todellinen näyttelijäkyky. Daniel Hjort, jota esitettiin kolme kertaa, muodostui suorastaan merkkitapaukseksi Tervakoskelle. Esitykseen ihastui konsuli Waseniuskin siinä määrin, että hän lahjoitti klubille 500 mk näytelmätaiteen jatkuvaksi edistämiseksi Tervakoskella. Tästä muodostettiin L. Waseniuksen nimeä kantava Tervakosken näytelmäharrastusten edistämisrahasto, joka kuitenkin inflaation takia pian menetti kokonaan merkityksensä.

Seuraava maalaisoloissa huomattava saavutus oli »Nukke» operetin esittäminen helmikuun lopulla 1917. Tämän teki mahdolliseksi se, että klubille oli ostettu 1907 ensiluokkainen konserttiflyygeli. Operetin esitysvalmiutta avusti Suomen näyttämötaiteen historiassa huomattavan nimen saavuttanut Jalmari Finne, ensimmäinen ammattiohjaaja Tervakoskella. Tälläkin kertaa esitys saavutti täydellisen menestyksen. Seuraava suurtehtävä oli Topeliuksen Regina von Emmeritz. Sitä ei kuitenkaan saatu esityskelpoiseksi ennen kuin vasta vapaussodan ohimentyä syksyllä 1918.

Nämä vaativat näytelmät paljastivat Tervakosken seurahuoneen heikkouden, varsinaisen näyttämön puutteen. Jo 1902 oli klubin taholta tehty johtokunnalle pyyntö, että seurahuonetta laajennettaisiin erikoisella näyttämöosalla. Sama pyyntö esitettiin vuosien kuluessa uudelleen ja uudelleen, kunnes vihdoinkin keväällä 1922 näyttämökysymyksessä saatiin aikaan myönteinen ratkaisu, kuitenkin ehdolla, että klubin jäsenet ottaisivat vapaa-aikoinaan suorittaakseen sen osan rakennustyötä, mihin ei tarvittu varsinaista ammattitaitoa. Innostus asiaan oli niin suuri, että vapaaehtoisia työtunteja karttui yli 6 000. Piirustukset seurahuoneen laajentamiseksi oli tehnyt rakennusmestari J. K. Ahlskog. Ja niin syntyi kesällä 1922 Tervakosken kuuluisan seurahuoneen kuuluisa näyttämö, jonka veroista maaseudulla tuskin on. Kun siihen 1945 tehtiin uusi lattia, tehtiin siihen samalla kerrassaan pyörivä lava.

Kun puutyö ja yleensä kaikki ammattityö oli palkattua työtä, merkitsi näyttämön rakentaminen tietenkin yhtiölle huomattavaa rahallista uhrausta. Mutta tulos oli myöskin uhrauksen arvoinen, ei yksistään sen takia, että erään

Tervakoskella ilmestyy yhtiön kustantamana paikallinen lehti, Tervakosken Kaiku, joka on saanut oman kirjapainon. Kuva latomosta

tärkeän kulttuurityömuodon edellytyksiä Tervakoskella parannettiin, vaan myöskin siksi, että tämä rakennuskysymys kokonaisuudessaan innostavine talkootöineen sai uudelleen syntymään sen yhteistunnon Tervakoskella, mitä 1918 tapahtumat olivat järkyttäneet, niin syrjässä järkyttävistä sotatapah- tumista kuin Tervakoski olikin. On suorastaan hämmästyttävää todeta, että tämä rakennustyö sai aikaan Tervakoski Oy:n johdolle paljon huolta tuotta- neeseen epäkohtaan täydellisen muutoksen: sodan madaltama työteho teh- taalla rupesi kuin taikaiskusta yhtäkkiä kohoamaan.

Uusi näyttämö merkitsi uusia mahdollisuuksia ja ennen kaikkea suurta helpotusta näyttämötoiminnassa. Vähitellen saatiin myös uudet, korkeitakin vaatimuksia vastaavat näyttämövarusteet. Kulisseja ovat suunnitelleet ja maalanneet taiteilijat R. Rautoja, J. Ekelund, J. Kari, Karl Fager ja Matti Warén, kaikki maamme huomatuimpia lavastustaiteilijoita.

Näytelmien esitykseen ruvettiin nyt kiinnittämään entistäkin suurempaa huomiota. Niinpä klubi lähetti 1924 rouva Agni Gröndahlin kaksiviikkoisille näyttämöohjaajakursseille Helsinkiin. Hänen merkityksensä ohjaajana ja näyttelijänä muodostuikin huomattavaksi. Jo 1930-luvulta lähtien on käytetty ammattiohjaajien apua.

Yleiskuvan Tervakosken näytelmätoiminnasta antavat seuraavat luvut: näytelmiä esitettiin seurahuoneella tervakoskelaisten eri yhdistysten järjestämissä iltamissa vuosina 1923, 1924 ja 1933 3, 1926, 1935 ja 1936 4, 1931 5, 1928, 1929 ja 1934 6 sekä 1927 ja 1930 7. Näytelmillä on ollut niin keskeinen asema Tervakosken seuratoiminnassa, että ilman näytelmäesityksiä eivät menneet edes sotavuodet, vuotta 1942 lukuunottamatta. Kaikkiaan on vuodesta 1923 lähtien esitetty n. 80 eri näytelmää.

Lisäksi seurahuoneella on esiintynyt huomattava määrä vierailevia taiteilijoita. Teatterivierailut ja konsertit ovat vuosi vuodelta lisääntyneet. Tamperealaisten ja hämeenlinnalaisten näyttämöiden lisäksi myös pääkaupunkilaiset Kansallisteatteri ja Kansannäyttämö ovat antaneet vierailunäytäntöjä, vieläpä Suomalainen Oopperakin, puhumattakaan erilaisista kiertävistä teatteri- ja operettiseurueista.

Aivan uuden merkityksen seurahuoneelle antoivat elokuvat. Aluksi oli Tervakoskella vierailevien yksityisten yrittäjien järjestämiä elokuvaesityksiä, jotka saavuttivat tavattoman yleisömenestyksen. Tästä johduttiin ajattelemaan oman elokuvakoneen ostoa klubille. Kun Leonard Wasenius lahjoitti 1917 5 000 markkaa elokuvakoneen ostamista varten ehdolla, että elokuvia esitetään klubin jäsenille ilmaiseksi, hankittiin elokuvakone heti saman vuoden syksyllä, jolloin klubin elokuvanäytännöt myös alkoivat. Elokuvat merkitsivät taitekohtaa klubin sisäisessä elämässä. Ohjelmalliset illanvietot ja keskustelukokoukset rupesivat jäämään pois. Ne eivät enää kiinnostaneet varsinkaan nuorta polvea. Elokuvanäytännöt vetivät sen sijaan puoleensa sitä enemmän. Niitä oli säännöllisesti kaksi kertaa viikossa. Kun 1920-luvulla asetettiin elokuvaesityksille huvivero, oli kaikilta ruvettava kantamaan tavanmukainen pääsymaksu, joten Waseniuksen asettamasta ehdosta klubin jäseniin nähden oli luovuttava.

Tervakosken klubin toiminnan alkuaikoina oli mainituilla keskustelukokouksilla hyvin suuri merkitys. Niitä oli kerran kuussa ja niihin otettiin

mieslukuisesti osaa. Keskusteluissa käsiteltiin monia sellaisiakin kysymyksiä, joilla oli merkitystä myös ulkopuolella klubin piirin. Edellä jo mainittiin, että Pikkukirkkoyhdistys sai alkunsa klubin kokouksessa. Tällöin tosin ei ollut enää muita yleisiä kokouksia kuin vuosikokous. Sen sijaan varsinaisessa keskustelukokouksessa pantiin alulle osuuskauppanke, joka sangen ripeästi toteutettiin 1905. Niinikään opintokerhotoiminta sai alkunsa klubin piirissä. Sen johtajaksi yhtiö palkkasi erikoisen henkilön 1930, mutta kieliopinnot, jotka tulivat kerhotoiminnan pääasialliseksi harrastukseksi, eivät kuitenkaan menestyneet. Suuremman merkityksen tämä toiminta saavutti 1940, jolloin Riihimäen kansalaisopisto järjesti alaosaston Tervakoskelle. Varsinkin kun toiminnan johtajaksi saatiin sytyttävä persoonallisuus, opettaja Reino Salmela, on kerhotoiminta ollut tuloksellista.

Tässä yhteydessä on syytä mainita vielä eräs puoli Tervakosken klubin toiminnasta. Aikaisemmin on jo ollut puhe Tervakosken torvisoittokunnasta ja sen merkityksestä eräänä sivistystekijänä paikkakunnalla. Toinenkin soittokunta syntyi Tervakoskelle 1930, nimittäin harrastelijaorkesteri. Sen perustaja oli konttoristi E. Englund, joka alusta lähtien on myös orkesteria johtanut. Tähän kuuluu useita viuluja, alttoviulu, sello, kontrabasso, klarinetti, trumpetti, pasuuna, lyömäsoittimet ja piano. Huolimatta soittajien rajoitetuista koulutusmahdollisuuksista orkesteri voi kuitenkin melkoisella menestyksellä esittää vähemmän vaativia sävellyksiä.

Tätä paljon vanhempaa juurta on kuorolaulu Tervakoskella. Ensimmäisen kuoron pystytti opettaja K. G. Höijer 1886, jolloin hän ei vielä ollut Tervakoskella, vaan toimi Hamppulan kansakoulun opettajana. Tervakosken kansakoulu, kuten edellä on mainittu, syntyi vasta kahta vuotta myöhemmin. Höijerin kuoro, alkuaan sekakuoro, jakaantui tavallaan kahtia 1897, jolloin opettajatar Hanna Palo ryhtyi johtamaan naiskuoroa ja Höijer mieskuoroa. Sekakuoro alkoi kuitenkin uudelleen Höijerin johdolla toimintansa 1900. Sen johtajana on toiminut opettaja toisensa jälkeen. Höijer muutti pois paikkakunnalta 1904. Sen jälkeen johti kuoroa A. Luukkonen, A. V. Hänninen ja K. Riihimäki, kaikki Tervakosken kansakoulun opettajia.

Sekakuoroharrastuksen työnsi kuitenkin tieltään 1934 herännyt tavaton innostus mieskuorolauluun. Sen sai aikaan Ylioppilaskunnan Laulajien (Y. L:n) konsertti tämän vuoden keväällä. Mieskuoro perustettiin tuota pikaa

ja sitä ryhtyi johtamaan kanttoriurkuri Niilo Heimola. Kuoro kehittyi varsin ripeästi ja ihastutti tervakoskelaisia erilaisissa juhlatilaisuuksissa. Ensimmäisen konserttinsa se antoi keväällä 1939. Talvisota keskeytti tietenkin toiminnan täydellisesti. Kun sota päättyi, tuli kuoron johtajaksi 1940 edellä mainittu opettaja Reino Salmela, joka on osoittautunut erinomaisen taitavaksi kuoron johtajaksi.

Kaiken yllä mainitun moninaisen toiminnan keskuksena on ollut Tervakosken klubi. Se on täysin mitoin täyttänyt ne tehtävät, joita Humble sille suunnitteli. Mutta se ei ole ollut ainoastaan yhdysside tehdasyhdyskunnan eri piirien välillä, ei ainoastaan viihdytystoiminnasta huolehtiva yhdistys, vaan se on ollut samalla tärkeä kulttuuritekijä paikkakunnalla.

Kun klubi vietti 60-vuotisjuhlaansa, muutettiin sen nimi juhlaistunnossa joulukuun 1 p:nä 1946 Tervakosken Kantakerhoksi. Se on uuden nimisenä, yhtiön jatkuvasti tukemana, lähtenyt uutta aikaa kohti.¹